

УДК 338.43:631.11

JEL Classification: F15, Q13

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201909019>

*Т.О. ЗІНЧУК, доктор економічних наук, професор
О.М. НИКОЛЮК, доктор економічних наук, доцент
П.В. ПИВОВАР, кандидат економічних наук*

Особливості функціонування вертикально інтегрованих бізнес-структур холдингового типу в аграрному секторі

Мета статті - перевірити наукову гіпотезу про функціонування на території Житомирської області вертикально інтегрованих аграрних бізнес-структур та ідентифікувати особливості діяльності їхніх учасників.

Методика дослідження. Досягнення поставленої мети здійснювалось у кілька етапів: 1) дослідження особливостей сільськогосподарського виробництва Житомирщини як елемента вітчизняної системи сільського господарства (економіко-статистичні методи, метод порівняння); 2) теоретичне обґрунтування та емпіричне підтвердження функціонування вертикально інтегрованих структур на території області (абстрактно-логічний метод); 3) визначення особливостей діяльності сільськогосподарських підприємств, які функціонують у складі вертикально інтегрованих структур холдингового типу (економіко-статистичний метод, метод порівняння).

Результати дослідження. Визначено особливості сільського господарства Житомирської області та виділено ті з них, які слугують свідченням функціонування агрохолдингових структур у регіоні. Обґрунтовано, що більшість показників ефективності господарської діяльності в сільськогосподарських підприємствах, які входять до складу аграрних об'єднань холдингового типу, вищі, ніж у інших виробників. Ідентифіковано пріоритетні напрями спеціалізації учасників вертикально інтегрованих структур, проведено порівняльний аналіз ефективності їх виробництва з ефективністю діяльності інших сільськогосподарських виробників.

Елементи наукової новизни. Визначено напрями сільськогосподарської діяльності та оцінено ефективність виробництва сільськогосподарських підприємств Житомирської області, які входять до складу вертикально інтегрованих структур холдингового типу.

Практична значущість. Отримані результати виступають базою для прогнозування напрямів і темпів розвитку агрохолдингових об'єднань на території України та моделювання їх впливу на діяльність інших сільськогосподарських підприємств, на розвиток сільських територій та на національну економіку в цілому. Табл.: 7. Бібліогр.: 14.

Ключові слова: вертикально інтегрована структура холдингового типу; агрохолдинг; сільськогосподарське підприємство; аграрна бізнес-структура; аграрний сектор.

Зінчук Тетяна Олексіївна - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин та європейської інтеграції, Житомирський національний агроекологічний університет (м. Житомир, Старий бульвар, 7)

E-mail: zintshuk@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5143-2394>

Николіюк Ольга Миколаївна - доктор економічних наук, доцент, заступник керівника навчально-наукового центру інформаційних технологій, Житомирський національний агроекологічний університет (м. Житомир, Старий бульвар, 7)

E-mail: nikolyukolya@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1705-3606>

Пивовар Петро Вікторович - кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин та європейської інтеграції, Житомирський національний агроекологічний університет (м. Житомир, Старий бульвар, 7)

E-mail: symon-pyvovar@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-7668-2552>

Постановка проблеми. Одним із механізмів підвищення ефективності аграрної економіки України, забезпечення продовольчої безпеки та формування й утримання стійких

конкурентних переваг на аграрних ринках є розвиток вертикальної інтеграції. Однак питання доцільності розвитку вертикальних об'єднань в аграрній сфері доволі дискусійне. З одного боку, саме у межах вертикально інтегрованих структур формується мак-

© Т.О. Зінчук, О.М. Николіюк, П.В. Пивовар, 2019

симальна за розміром додана вартість. Тому на базі таких структур можна виготовляти максимально конкурентоспроможну аграрну продукцію. З іншого боку, в Україні вертикальна інтеграція в агробізнесі зазвичай набуває форми об'єднань холдингового типу, із функціонуванням яких значна кількість вітчизняних учених-аграрників пов'язує виникнення негативних ефектів як екологічного, так і соціального й економічного характеру. Відтак, актуальною видається оцінка особливостей функціонування існуючих вертикально інтегрованих аграрних бізнес-структур із подальшим обґрунтуванням напрямів їх розвитку, які враховуватимуть як національні, так й індивідуальні інтереси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті піднятого питання на значній кількості вагомих негативних впливів діяльності вертикально інтегрованих структур холдингового типу на мікро-, макро- та нанорівні, а також на агресивних методах розвитку й розширення майнового комплексу агрохолдингів наголошують О. Могильний та О. Хомаківська [8, с. 5-9]. Проблему контролю значної частини земель сільськогосподарського призначення агрохолдинговими формуваннями підкреслюють Ю. Лупенко та М. Кропивко [5]. Зокрема, специфічність застосовуваних холдинговими вертикально інтегрованими об'єднаннями методів зумовила формування монополії на ринку землі [9; 6, с. 142; 7; 5, с. 9]. За результатами порівняльної оцінки показників господарської діяльності трьох агрохолдингових об'єднань із показниками сільськогосподарських підприємств інших типів, проведеної авторським колективом на чолі із О. Морозом, доведено відносно невисокий рівень соціальної ефективності діяльності агрохолдингів [4], тоді як негативні ефекти від господарювання таких структур набувають все більшого масштабу.

Натомість А. Данкевич виділяє позитивний вплив агрохолдингів на соціальний розвиток села та теоретично обґрунтовує низку переваг, що забезпечують суттєво вищий економічний ефект їх господарювання порівно із дрібними товаровиробниками [3, с. 32-34]. Поряд із суто економічними перевагами саме цієї форми господарювання Л. Гриник доводить вагому роль досліджуваних аграрних бізнес-структур у забезпеченні продовольчої безпеки країни [2, с. 40]. Розвиток вертикальної інтеграції є

об'єктивною умовою розвитку аграрного сектору будь-якої країни, про що свідчать дослідження європейських та американських економістів-аграрників (Jeffery, 1993; Rehber, 2000; Hobbs, 2000; Hendrickson, 2018; Dorsey, 2009) [10-14].

Отже, питання впливу агрохолдингів на розвиток сільського господарства, аграрного сектору та економіки країни у цілому, на соціально-економічний та екологічний стан сільських територій достатньо глибоко досліджено вітчизняними науковцями. Однак частина висновків дослідників має бути підтверджена результатами кількісного обґрунтування на основі емпіричного аналізу значних за обсягами вибіркового сукупностей. Обробки та дослідження великих масивів аналітичної інформації потребують й обґрунтування перспектив розвитку та визначення ймовірних майбутніх впливів вертикально інтегрованих аграрних бізнес-структур холдингового типу.

Чинним законодавством України агрохолдинги офіційно не виділено з-поміж інших організаційних форм господарювання і тому державними органами статистики аналітичні дані про них не збираються. До теперішнього часу недостатньо вивчено питання про реальну кількість сільськогосподарських підприємств, які входять до складу вертикально інтегрованих структур холдингового типу. Переважна більшість сучасних досліджень провадиться з урахуванням даних, узагальнених на верхніх рівнях агрохолдингових об'єднань. Водночас недостатньо вивченими залишаються питання діяльності саме сільськогосподарських виробників, які виступають системоформуючим елементом таких великих мережевих бізнес-структур, як агрохолдинги.

Мета статті - перевірити наукову гіпотезу про функціонування на території Житомирської області вертикально інтегрованих аграрних бізнес-структур та ідентифікувати особливості діяльності їхніх учасників.

Методологія дослідження. Особливістю проведення дослідження став аналіз діяльності не безпосередньо агрохолдингів, а сільськогосподарських підприємств Житомирщини, права власності на статутний капітал яких належать вертикально інтегрованим структурам холдингового типу. Досягнення поставленої мети здійснювалось у кількох етапів: 1) дослідження особливостей сільськогосподарського виробництва Жито-

мирщини як елемента вітчизняної системи сільського господарства (економіко-статистичний метод, метод порівняння); 2) теоретичне обґрунтування та емпіричне підтвердження присутності вертикально інтегрованих структур на території області (абстрактно-логічний метод); 3) визначення особливостей діяльності сільськогосподарських підприємств, які функціонують у складі вертикально інтегрованих структур холдингового типу (економіко-статистичний метод, метод порівняння).

Виклад основних результатів дослідження. Вертикально інтегровані структури холдингового типу - це складні ієрархічні бізнес-структури мережевого типу, яким характерні такі властивості, як: 1) об'єднання взаємозалежних господарюючих суб'єктів на основі прав власності, уздовж ланцюга створення доданої вартості; 2) єдиний центр керування; 3) замкнений господарський цикл, починаючи від самостійного ресурсного забезпечення і закінчуючи реалізацією; 4) чітка постановка спільної для всіх учасників об'єднання мети. Дослідженню питання діяльності агрохолдингових вертикально інтегрованих структур на території конкретної адміністративної області має передувати вивчення особливостей її сільськогосподарського виробництва та внеску в розвиток сільського господарства країни. Аналіз ролі Житомирської області у забезпеченні продовольчої безпеки країни ґрунтується на порівняльному аналізі частки ресурсів регіону в їх загальнонаціональних обсягах, з одного боку, та питомої ваги виготовленої продукції сільського господарства Житомирщини у загальному виробництві країни - з іншого. В основі такого підходу припущення, за яким внесок регіону в загальнодержавні ресурси має відповідати його внеску у виготовлений у цілому в країні кінцевий продукт. В іншому випадку суб'єкти агробізнесу досліджуваної адміністративної області або недостатньо продуктивні, або, навпаки, характеризуються високим рівнем ресурсовіддачі.

Вхідними параметрами моделі сільського господарства регіону обрано земельні ресурси (зокрема площа сільськогосподарських угідь), поголів'я ВРХ, трудові (чисельність найманих працівників у сільському господарстві) та капітальні (загальні витрати на виготовлення продукції сільського господарства) ресурси. Як результативні параметри використано, по-перше, показники валового збору зернових і зернобобових (зокрема кукурудзи на зерно), сої та ріпаку для рослинництва (на ці культури припадає 63 % посівних площ та близько 40 % вартості експорту), по-друге, обсяги виробництва яловичини і телятини у забійній масі й молока та, по-третє, валову продукцію сільського господарства загалом та по галузях рослинництва і тваринництва.

За переважною більшістю індикаторів ресурсного забезпечення підприємства Житомирської області входять до другої десятки загальноукраїнського рейтингу (табл. 1). Виняток становить лише питома вага регіону у поголів'ї ВРХ, оскільки скотарство належить до традиційних напрямів сільськогосподарського виробництва агрокліматичної зони, в якій розташована Житомирська область. Стрімким зниженням характеризується динаміка частки сільськогосподарських підприємств області у загальних витратах. У цілому за питомою вагою в загальнонаціональній площі сільськогосподарських угідь та трудових ресурсах Житомирська область посідає 16 та 17 місця (із 24 областей), відповідно. У першій десятці регіон перебуває за часткою поголів'я ВРХ. Водночас грошові ресурси, інвестовані у сільське господарство регіону в 2016 р. були найнижчими в Україні. Логічно припустити, що рейтинги Житомирської області за обсягами виробництва та валовою продукцією мають відповідати рейтингам за рівнем ресурсної забезпеченості. Перебуваючи на останніх позиціях за обсягами фінансування сільськогосподарського виробництва, виробники Житомирської області гіпотетично можуть значно поступатися іншим регіонами за результатами господарської діяльності.

1. Місце Житомирської області у ресурсному забезпеченні сільськогосподарських підприємств України

Показник	Рік					Абсолютне відхилення 2017 р. від 2013 р.
	2013	2014	2015	2016	2017	
<i>Площа сільськогосподарських угідь</i>						
Питома вага Житомирської області, %	6,3	6,3	7,3	3,6	3,6	-2,7
Рейтинг за питомою вагою	17	17	16	16	16	-1
<i>Поголів'я ВРХ</i>						
Питома вага Житомирської області, %	5,5	5,1	4,8	4,6	4,7	-0,8
Рейтинг за питомою вагою	9	9	9	9	9	0
<i>Кількість найманих працівників у с.-г. підприємствах</i>						
Питома вага Житомирської області, %	2,3	2,4	2,3	2,3	2,5	0,2
Рейтинг за питомою вагою	18	17	16	17	17	-1
<i>Загальновиробничі витрати с.-г. підприємств</i>						
Питома вага Житомирської області, %	2,0	2,2	2,3	0,2	...	-2,0
Рейтинг за питомою вагою	19	18	18	24	...	-19*

Примітка: ... - дані відсутні; * - відхилення 2016 р. від 2013 р.

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України.

Стосовно обсягів виготовлення сільськогосподарської продукції у фізичному вираженні, то гіпотеза про відповідність вхідних і вихідних параметрів вірна для виробництва зернових і зернобобових культур, а також для ріпаку. Позиції Житомирщини в рейтингу за обсягами виробництва цих сільськогосподарських культур відповідають її місцю у рейтингу за площею сільськогосподарських угідь та кількістю найманих працівників (табл. 2). Однак за виробництвом сої та кукурудзи на зерно Житомирщина посідає лідируючі позиції. Зокрема, перебуваючи на 16 місці за площею сільськогосподарських угідь та на 24-му за питомою вагою інвестованих коштів, досліджуваний регіон другий у рейтингу за валовим збором сої і дев'ятий за виробництвом кукурудзи на зерно. Основна частка виробництва цих сільськогосподарських культур спрямовується на експорт. Крім того, область - найбільший виробник жита у країні, а у рейтингу за обсягами світового експорту Україна посідає 6 місце.

Отже, з одного боку, наявні підстави стверджувати, що сільське господарство Житомирської області спеціалізоване на вирощуванні експортоорієнтованих сільськогосподарських культур. Проте, з іншого боку, через дефіцит обігових коштів, який відмічають [1], недостатньо великі партії виготовленої продукції та відсутність необхідних об'єктів інфраструктури дрібні, середні, а інколи й великі сільськогосподарські підприємства не спроможні повною мірою забезпечити виконання всіх операцій у межах ланцюга створення доданої вартості (починаючи від самостійного ресурсного забезпечення виробничих процесів та закінчуючи транспортуванням і реалізацією кінцевому споживачеві). Саме тому можна припустити, що одним із базових елементів такого ланцюга, окрім сільськогосподарських виробників, є потужні вертикально інтегровані структури, зокрема агрохолдингові корпорації, а частина сільськогосподарських підприємств області, які вирощують зернові, сою, кукурудзу та ріпак, перебуває у структурі агрохолдингів.

2. Місце Житомирської області у виробництві сільськогосподарської продукції України

Показник	Рік					Абсолютне відхилення 2017 р. від 2013 р.
	2013	2014	2015	2016	2017	
<i>Валовий збір зернових і зернобобових культур</i>						
Питома вага Житомирської області, %	3,4	3,0	2,4	3,2	3,2	-0,2
Рейтинг за питомою вагою	16	17	17	16	16	0
<i>Валовий збір жита</i>						
Питома вага Житомирської області, %	10,9	10,8	12,6	16,0	17,3	6,4
Рейтинг за питомою вагою	3	3	3	1	1	-2

<i>Валовий збір кукурудзи на зерно</i>						
Питома вага Житомирської області, %	5,1	4,5	3,0	4,2	4,4	-0,7
Рейтинг за питомою вагою	10	10	12	10	9	-1
<i>Валовий збір сої</i>						
Питома вага Житомирської області, %	7,4	6,9	9,1	9,1
Рейтинг за питомою вагою	5	7	2	2
<i>Валовий збір ріпаку</i>						
Питома вага Житомирської області, %	2,8	2,6	2,8	2,0	3,1	0,3
Рейтинг за питомою вагою	17	17	15	15	15	-2
<i>Обсяг виробництва яловичини і телятини у забійній масі</i>						
Питома вага Житомирської області, %	2,4	2,2	4,1	4,2	4,3	1,9
Рейтинг за питомою вагою	15	17	10	10	8	-7
<i>Обсяг виробництва молока</i>						
Питома вага Житомирської області, %	4,6	3,8	5,4	5,5	5,3	0,7
Рейтинг за питомою вагою	7	15	4	4	5	-2*

Примітка: ... - дані відсутні; * - відхилення 2017 р. від 2015 р.

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України.

Майже 43 % ріллі регіону припадає на посіви сої та кукурудзи на зерно. Рівень урожайності кукурудзи в області на 21 % більший за середньонаціональний, а урожайність сої приблизно така ж, як середня урожайність по Україні. Отже, значна площа ріллі у Житомирській області відведена під вирощування високорентабельних сільськогосподарських культур (кукурудзи, сої), урожайність яких у підприємствах регіону вища за середньонаціональну. Враховуючи це, рейтинг Житомирщини за загальною валовою продукцією рослинництва мав би бути вищим від рейтингу області за рівнем ресурсного забезпечення. Однак позиції регіону за питомою вагою валової продукції рослинництва аналогічні її частці в загальній площі сільськогосподарських угідь України (табл. 3). Тому можна припустити, що місцеві виробники втрачають значну частину доданої вартості та прибутків, створених

при вирощуванні сої й кукурудзи на зерно. Однією із ймовірних причин зазначеного може бути концентрація доданої вартості в агрохолдингових структурах та у трейдерів, які зазвичай зареєстровані за юридичною адресою, іншою від місця реєстрації сільськогосподарських виробників.

Стосовно тваринництва, то посідаючи дев'яте місце за поголів'ям ВРХ, сільськогосподарські підприємства Житомирської області забезпечують лідируючі позиції за вартістю виготовленої продукції тваринництва (4-те місце за молоком та 8-ме місце за яловичиною й телятиною). З огляду на зазначене, а також низький рівень забезпеченості сільськогосподарського виробництва капітальними ресурсами, можна стверджувати, що за ефективністю виробництва продукції скотарства Житомирська область - один із ключових суб'єктів забезпечення продовольчої безпеки населення держави.

3. Місце Житомирської області у виробництві сільськогосподарської продукції України

Показник	Рік					Абсолютне відхилення 2017 р. від 2013 р.
	2013	2014	2015	2016	2017	
<i>Продукція сільського господарства</i>						
Питома вага Житомирської області, %	3,3	3,5	3,4	3,7	4	0,7
Рейтинг за питомою вагою	17	18	17	15	13	-4
<i>Продукція рослинництва</i>						
Питома вага Житомирської області, %	3,1	3,4	3,1	3,5	4	0,9
Рейтинг за питомою вагою	17	17	17	15	16	-1
<i>Продукція тваринництва</i>						
Питома вага Житомирської області, %	3,7	3,8	4	4,2	4,1	0,4
Рейтинг за питомою вагою	12	12	10	9	9	-3

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України.

За більшістю видів сільськогосподарської продукції рослинництва урожайність в підп-

приємствах Житомирської області у 2018 р. вища за середньонаціональний рівень

(табл. 4). Найсуттєвішою виявилася різниця у рівнях урожайності овочів (17 %), жита (34 %) та кукурудзи на зерно (21 %). Водночас, поряд із достатньо високими результатами вирощування сільськогосподарських культур існує низка районів, у яких рівень урожайності в кілька разів нижчий за середній по області. Передусім це стосується Малинського (кукурудза на зерно та овочі), Романівського (жи-

то), Коростенського (ріпак), Овруцького (соя), Лугинського (ріпак) районів. Високі значення коефіцієнта та розмаху варіації рівнів урожайності свідчать про неоднорідність районів Житомирщини за рівнем рентабельності вирощування овочів, ріпаку, а також загалом зернових і зернобобових культур. Висока варіація районів області спостерігається за середнім надоем молока.

4. Ефективність виробництва в сільськогосподарських підприємствах Житомирської області, 2018 р.

Показник	Значення					
	середнє по Україні*	середнє по області	мінімальне по районах	максимальне по районах	розмах варіації по районах	коефіцієнт варіації, %
<i>Рівень урожайності, ц/га</i>						
Зернові і зернобобові, ц/га у т. ч.:	47,4	60,0	24,4	84,3	59,9	33,2
пшениця	37,3	42,5	23,7	62,6	38,9	26,5
жито	26,6	22,0	12,1	41,4	29,3	34,8
кукурудза на зерно	78,4	94,5	53,8	113,0	59,2	17,2
Соя	25,8	25,9	9,4	31,3	21,9	26,5
Ріпак	26,5	26,0	7,8	42,4	34,6	32,7
Овочі	214,3	467,0	40,0	750,2	710,2	89,6
<i>Продуктивність с.-г. тварин</i>						
Середня жива маса 1 голови ВРХ, яка була реалізована на забій, кг	376,0	326,0	170,0	456,0	286,0	25,1
Середня жива маса 1 свині, яка була реалізована на забій, кг	107,0	110,0	75,0	227,0	152,0	29,7
Середній надій від 1 корови, кг	6190,0	5623,0	1710,0	12447,0	10737,0	44,0

Примітка: * - за всіма категоріями виробників.

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України.

Отже, головною гіпотезою, яку висунуто за результатами аналізу ресурсного забезпечення та ефективності використання ресурсів сільськогосподарськими підприємствами Житомирської області, стали два припущення, а саме: 1) на території регіону функціонують вертикально інтегровані структури холдингового типу; 2) ефективність виробничої діяльності (оцінена передусім показниками рівня урожайності) у підприємствах - учасниках агрохолдингів може бути вищою, ніж у сільськогосподарських підприємствах, які не є членами вертикально інтегрованих аграрних бізнес-структур холдингового типу.

Для підтвердження цієї гіпотези серед сільськогосподарських підприємств, які зареєстровані на території, виділено сільськогосподарські підприємства, права власності на статутний капітал яких викуплено вертикально інтегрованими структурами холдингового типу. У 2016 р. досліджено 611 сіль-

ськогосподарських підприємств (або 55,4 % від їх загальнообласної кількості), з-поміж яких 7,52 % входили до складу агрохолдингів; у 2017 р. - 810 підприємств (74,7 % генеральної сукупності), 4 % яких функціонували у складі об'єднань холдингового типу; у 2018 р. - 845 сільськогосподарських підприємств (70,7 % від загальної кількості в області), серед яких 5,6 % були учасниками агрохолдингових структур. У 2018 р. площа ріллі підприємств-членів об'єднань становила 164 тис. га, або 29 % площі всієї вибіркової сукупності та 16 % загальної площі ріллі Житомирської області.

Сільськогосподарські культури, на вирощуванні яких спеціалізуються вертикально інтегровані структури холдингового типу, належать до переліку культур із найвищою нормою прибутку на світових ринках. Як припущено вище, агрохолдингові об'єднання Житомирської області вирощують

здебільшого нішеві експортні культури, зокрема кукурудзу (29 % у загальній посівній площі всіх підприємств області), сою (25 %) та ріпак (24 % площі посіву) (табл. 5). Показово те, що значна частка посівів під соняшником, вирощування якого нетрадиційне для поліського регіону, припадає саме на агрохолдинги (18 %). У цілому в області на сою, кукурудзу та соняшник припадає 57 % посівних площ, тоді як частка відповідних культур у структурі посівів підприємств-членів агрохолдингових об'єднань становить 72 % (тобто на 26 % більше). Крім того, на підприємства-учасники вертикально інтегрованих структур холдингового типу припадає значна частка посівів льону (34 %), яка поступово зростає, і така тенденція корелює зі збільшенням світової ціни на льон.

Стосовно динаміки питомої посівної площі та валового збору сільськогосподарських культур області підприємствами-учасниками

агрохолдингів, то встановлено, що порівняно з 2016 р. у 2018 р. скорочення одночасно обох згаданих показників було характерне для кукурудзи, пшениці, озимих ріпаку і жита, вівса. Про недостатню ефективність виробництва соняшнику в підприємствах, які перебували у структурі агрохолдингів, свідчить одночасне збільшення питомої ваги посівної площі під цією культурою (на 6 %) та зменшення їх частки у виготовленому в Житомирській області насіння соняшнику (на 19 %). Протилежна тенденція характерна для сої, посівна площа якої в учасників агрохолдингових структур скоротилася на 7 %, а їхня питома вага у вирощеній в області сої, навпаки, збільшилася на 17 %. За всіма іншими культурами частки посівної площі та валового збору підприємств, які входять до складу вертикально інтегрованих структур холдингового типу, протягом останніх трьох років поступово зростали.

5. Динаміка питомої ваги посівної площі та валового збору сільськогосподарських культур у підприємствах-учасниках агрохолдингів у Житомирській області

С.-г. культура	Питома вага с.-г. площ області, яку обробляють підприємства, корпоративні права яких належать агрохолдингам			Питома вага валового збору в підприємствах, що входять до структури агрохолдингів, у загальній посівній площі		
	2016 ¹	2017 ²	2018 ³	2016 ¹	2017 ²	2018 ³
Кукурудза	52	44	29	45	41	30
Соя	27	38	25	24	34	28
Соняшник	17	20	18	21	22	17
Пшениця озима	37	20	16	31	19	17
Ріпак озимий	39	36	24	30	32	27
Жито озиме	26	2	3	15	3	2
Горох	0	13	10	0	12	12
Гречка	0	7	5	0	6	7
Картопля	0	19	15	0	17	16
Льон	23	42	34	24	53	29
Овес	6	5	5	6	5	5
Пшениця яра	2	3	1	10	2	3

Примітка: ¹ визначено за вибірковою сукупністю с.-г. підприємств, яка становить 55,7 % від обсягу генеральної сукупності; ² визначено за вибірковою сукупністю с.-г. підприємств, яка становить 74,7 % від обсягу генеральної сукупності; ³ визначено за вибірковою сукупністю с.-г. підприємств, яка становить 70,7 % від обсягу генеральної сукупності.

Джерело: Дані обробки первинної інформації підприємств Житомирської області.

Ефективність виробничої діяльності підприємств-учасників агрохолдингових структур досліджено шляхом зіставлення їх питомої ваги у площах посіву окремих сільськогосподарських культур із часткою валового збору таких підприємств у загальному валовому зборі області. Встановлено, що лише за соєю та ріпаком спостерігається суттєве перевищення (на 3 в. п.) частки площі відносно його валового збору. Питома ж вага посівної

площі льону менша за частку валового збору цих культур на 5 в. п. За іншими культурами різниця між зазначеними показниками несуттєва і коливається від -1 до 2 в. п.

Однією із ключових переваг підприємств, що входять до структури агрохолдингів, є вищий порівняно з іншими товаровиробниками рівень урожайності за більшістю сільськогосподарських культур (табл. 6). Передусім до таких культур належать зернові та

зернобобові (гречка, овес, озима та яра пшениця, кукурудза на зерно). За причину високої урожайності кукурудзи на зерно слугує насамперед доступ підприємств-учасників агрохолдингів до високоякісного насіннєвого матеріалу, широкозахватної ґрунтообробної та іншої техніки, високоефективних засобів захисту рослин. Такий доступ пов'язаний з метою вертикальної інтеграції - об'єднання учасників ланцюга створення доданої вартості, поглиблення їх

взаємодії та за рахунок цього мінімізація трансакційних витрат. Одним з елементів аграрних вертикально інтегрованих структур є саме виробники сировини і матеріалів, у тому числі насіння. Відтак, враховуючи вимоги до якості та кількості кінцевої продукції, насіннєві компанії намагаються максимально повно їх задовольнити, забезпечуючи підприємства, які входять до складу агрохолдингових об'єднань, насінням і садивним матеріалом потрібної якості.

6. Динаміка рівня урожайності сільськогосподарських культур у сільськогосподарських підприємствах Житомирської області

С.-г. культура	Рівень урожайності у підприємствах, які не входять у структуру агрохолдингів, ц/га			Рівень урожайності у підприємствах, які входять у структуру агрохолдингів, ц/га		
	2016 ¹	2017 ²	2018 ³	2016 ¹	2017 ²	2018 ³
Кукурудза	54	62	67	73	86	74
Соя	16	15	20	19	21	21
Соняшник	25	28	23	24	26	23
Пшениця озима	36	37	41	49	50	46
Ріпак озимий	24	21	31	30	22	33
Жито озиме	24	31	20	26	25	17
Горох	29	31	29	30	31	29
Гречка	9	11	12	13	9	14
Картопля	141	134	155	168	179	160
Льон	11	12	8	8	10	7
Овес	20	21	23	26	26	26
Пшениця яра	31	32	41	38	36	51

Примітка: ¹ визначено за вибірковою сукупністю с.-г. підприємств, яка становить 55,7 % від обсягу генеральної сукупності; ² визначено за вибірковою сукупністю с.-г. підприємств, яка становить 74,7 % від обсягу генеральної сукупності; ³ визначено за вибірковою сукупністю с.-г. підприємств, яка становить 70,7 % від обсягу генеральної сукупності.

Джерело: Дані обробки первинної інформації підприємств Житомирської області.

На нашу думку, саме можливостями використовувати насіння сучасних високопродуктивних сортів пояснюється суттєвий розрив між урожайністю пшениці ярої у підприємствах, які входять до структури агрохолдингів, та у виробників, що офіційно не належать до їх учасників. Агрохолдингові структури врахували досвід гречаної кризи 2011 р., після якої за рахунок використання високопродуктивних сортів та вдосконалення технології виробництва було досягнуто значно вищу порівняно з іншими виробниками урожайність гречки (складної для вирощування сільськогосподарської культури).

Водночас урожайність таких стратегічно важливих для експортоорієнтованих агрохолдингових об'єднань сільськогосподарських культур як соя та ріпак у підприємствах, що входять до складу агрохолдингів, практично не відрізняється від середньої урожайності інших сільськогосподарських підприємств.

Низький рівень урожайності жита в підприємствах у структурі агрохолдингів пояснюється тим, що вирощування цієї культури потребує максимально уважного підходу до вибору місця розташування полів та технології виробництва. Дотримання цієї умови проблематичне при великомасштабному виробництві та розгалуженій системі управління агрохолдингів. Тому продуктивність посівів жита значно вища у середніх і малих сільськогосподарських підприємствах регіону.

За останні три роки у підприємствах-учасниках агрохолдингових об'єднань спостерігалось зменшення рівня урожайності озимого жита (на 34 %), озимої пшениці (на 6,1 %), льону (на 12,5 %), картоплі (на 4,8 %) та соняшнику (на 4,2 %). Водночас у сільськогосподарських підприємствах, які офіційно не входили до структури агрохолдингів, знизився рівень урожайності лише трьох сільськогосподарських культур, а саме:

льону (на 27,8%), жита озимого (на 16,7%) і соняшнику (на 8%). Результати порівняльної оцінки дають підстави стверджувати, що урожайність в агрохолдингових структурах характеризується вищою еластичністю до зовнішніх та внутрішніх викликів порівняно із виробниками, які не входять до складу об'єднань холдингового типу.

На відміну від загальноприйнятої думки, що агрохолдингові об'єднання спеціалізуються лише на виробництві продукції рос-

линництва, в Житомирській області у 2018 р. функціонувало 15 агрохолдингів, у структуру яких входило 66 сільськогосподарських підприємств, що здійснюють виробництво продукції тваринництва (табл. 7). До галузей тваринництва, які економічно цікаві вітчизняним об'єднанням холдингового типу, належать свинарство (майже 30% поголів'я Житомирської області), бджільництво (11,1% бджолоосімей) та скотарство (10,6% поголів'я ВРХ).

7. Питома вага поголів'я тварин агрохолдингів у загальному поголів'ї Житомирської області, %

С.-г. тварини	С.-г. підприємства, які:		Питома вага поголів'я агрохолдингів у загальному поголів'ї області, %
	не входять до структури агрохолдингів	входять у структуру агрохолдингів	
ВРХ	25788	2755	10,6
Свині	15151	4445	29,3
Вівці	5500	18	0,33
Коні	963	138	14,3
Кролі	6	-	-
Кури-несучки	162702	-	-
Бройлери	95783	-	-
Індики	353	-	-
Перепілки	250	-	-
Бджоли	1781	197	11,1

Примітка: дані за 2016-2017 рр. не збиралися.

Джерело: Дані обробки первинної інформації підприємств Житомирської області.

Відносно виробництва молока слід зазначити, що саме на підприємства, що входять в структуру агрохолдингів, припадає 18,4% виготовленого на Житомирщині молока (1939 т з 10 712 т молока). Отже, у 2018 р. аграрні підприємницькі структури холдингового типу почали розширювати свою спеціалізацію і перенаправляти значний фінансовий ресурс у галузь тваринництва. Такий вектор зміни виробничої структури зумовлений сучасними потребами ринку, адже постійне скорочення поголів'я сільськогосподарських тварин усіх видів призводить до суттєвого збільшення ціни на продукти тваринного походження. Для прикладу індекс зростання цін на молоко в Україні на 1-2% вищий за світовий.

Висновки. 1. Вертикально інтегровані структури холдингового типу - це складні ієрархічні бізнес-структури мережевого типу, яким характерні такі властивості: 1) об'єднання взаємозалежних господарюючих суб'єктів на основі прав власності вздовж ланцюга створення доданої вартості; 2) єдиний центр керування; 3) замкнений господарський цикл, починаючи від самостійного ресурсного забезпечення і закінчуючи реалізацією; 4) чітка

постановка спільної для всіх учасників об'єднання цілі.

2. У результаті проведеного аналітичного дослідження ресурсного забезпечення та показників ефективності виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств Житомирської області теоретично обґрунтовано та перевірено гіпотезу про функціонування на території регіону вертикально інтегрованих аграрних об'єднань, до структури яких входить частина сільськогосподарських товаровиробників області.

3. Підтверджено наукову гіпотезу, за якою на території Житомирської області функціонують вертикально інтегровані аграрні бізнес-структури. Зокрема, емпірично встановлено, що 16% загальної площі ріллі Житомирської області обробляється підприємствами, які входять до складу агрохолдингових об'єднань. Здебільшого вони спеціалізуються на вирощуванні таких експорторієнтованих сільськогосподарських культур, як кукурудза (29% загальної посівної площі всіх сільськогосподарських підприємств), соя (25%) та ріпак (24% посівної площі). Характерною особливістю діяльності агрохолдингових об'єднань на території області є диверсифі-

кація їх діяльності. Так, окрім виробництва продукції рослинництва на учасників вертикально агрохолдингових інтегрованих структур припадає 30 % поголів'я свиней Житомирської області, 11,1 % бджолосімей та 10,6 % поголів'я ВРХ регіону.

4. Результати порівняльного аналізу підприємств, які входять до структури агрохолдингових об'єднань, та інших сільськогосподарських підприємств дають підстави стверджувати, що рівень урожайності за більшістю сільськогосподарських культур (особливо за зерновими і зернобобовими) у підприємств-учасників вертикально інтегрованих бізнес-структур вищий порівняно із урожайністю в інших виробників. Відповідні відхилення коливаються від 3 % за соєю до 24 % за ярою пшеницею.

5. У подальших дослідженнях основну увагу необхідно зосередити на дослідженні трьох аспектів, пов'язаних із діяльністю агрохолдингових структур як у цілому в Украї-

ні, так і у конкретних регіонах (наприклад, у Житомирській області). По-перше, важливо ідентифікувати основні чинники, які впливають на рішення агрохолдингів щодо: 1) пріоритетних напрямів сільськогосподарського виробництва на конкретних територіях; 2) доцільності викупу прав власності сільськогосподарських підприємств у конкретних регіонах (районах, адміністративних областях). По-друге, важливо виявити фактори, що визначають спеціалізацію вертикально інтегрованих структур холдингового типу. І, по-третє, доцільно математично обґрунтувати, як саме присутність корпорацій холдингового типу впливає на основні індикатори сталого розвитку сільських територій. Для проведення такого аналізу необхідно застосовувати сучасні методи економетричного аналізу із залученням потужних математично орієнтованих програмних продуктів, призначених для проведення глибоких статистичних досліджень.

Список бібліографічних посилань

1. Аврамчук Л. А., Дзюменко О. О. Сучасні проблеми кредитування аграрних товаровиробників. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 24. С. 327-333. URL : http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/24_2018_ukr/57.pdf (дата звернення: 11.09.2019).
2. Гриник Л. В. Діяльність агрохолдингів в Україні та їхній вплив на розвиток сільського господарства. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту*. 2016. Вип. 1 (20). С. 35-43.
3. Данкевич А. Е. Роль агрохолдингів у соціально-економічному розвитку села. *Агросвіт*. 2011. № 12. С. 30-35.
4. Деякі оцінки діяльності агрохолдингів на фоні інших типів сільськогосподарських підприємств / О. В. Мороз, В. М. Семцов, Г. С. Кукель та ін. *Економічний аналіз*. 2015. Т. 21, № 2. С. 163-168.
5. Лупенко Ю. О., Кропивко М. Ф. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності. *Економіка АПК*. 2013. № 7. С. 5-21.
6. Маринченко О. О. Економічні аспекти функціонування агрохолдингів в Україні. *Облік і фінанси АПК*. 2010. № 3. С. 139-143.
7. Мартин А. Захист економічної конкуренції у сільськогосподарському землекористуванні: переваги і недоліки агрохолдингів. *Землепорядний вісник*. 2010. № 8. С. 26-32.
8. Могильний О. М., Ходаківська О. В. Вплив агрохолдингів на розвиток аграрного сектора країни. *Економіка та держава*. 2017. № 6. С. 4-9.
9. Нечитайло В. Запровадження ринкового обігу землі в сучасній Україні: ризик становлення земельної монополії агрохолдингів. *Проблеми країн Центральної та Східної Європи* : зб. наук. пр. 2011. Вип. 2. С. 171-179.
10. Dorsey S., Boland M. The Impact of Integration Strategies on Food Business Firm Value. *Journal of Agricultural and Applied Economics*. 2009. № 41,3. P. 585-598.
11. Hendrickson M.K., James H.S., Heffernan W. Vertical Integration and Concentration in US Agriculture. In: Thompson P., Kaplan D. (eds) *Encyclopedia of Food and Agricultural Ethics*. Springer, Dordrecht, 2018. PP. 1-10.
12. Hobbs, J.E. Closer vertical coordination in agri-food supply chain: a conceptual framework and some preliminary evidence. *Supply Chain Management*. 2000. № 5 (3). P. 131-142.

References

1. Avramchuk, L.A. & Dziumenko, O.O. (2018). Suchasni problemy kredyтування ahrarnykh tovarovyrobnykiv [Modern problems of crediting of agricultural producers]. *Infrastruktura rynku*, 24, pp. 327-333. Retrieved from: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/24_2018_ukr/57.pdf [In Ukrainian].
2. Hrynyk, L.V. (2016). Diialnist ahrokholdynhiv v Ukrainy ta yikhniy vplyv na rozvytok silskoho hospodarstva [Activity of agro-holdings in Ukraine and their impact on agricultural development]. *Visnyk Skhidnoievropeiskoho universytetu ekonomiky i menedzhmentu*, 1 (20), pp. 35-43 [In Ukrainian].
3. Dankevych, A.Ye. (2011). Rol ahrokholdynhiv u sotsialno-ekonomichnomu rozvytku sela [The role of agro-holdings in the social and economic development of the country]. *Agrosvit*, 12, pp. 30-35 [In Ukrainian].
4. Moroz, O.V., Semtsov, V.M., Kukel, H.S., & Mandziuk, N.F. (2015). Deiaki otsinky diialnosti ahrokholdynhiv na foni inshykh typiv silskohospodarskykh pidpriemstv [Some estimates of agricultural holdings activities against the background of other types of agricultural enterprises]. *Ekonomichnyi analiz*, Vol. 21, 2, pp. 163-168 [In Ukrainian].
5. Lupenko, Yu.O. & Kropyvko, M.F. (2013). Ahrokholdynhy v Ukraini ta posylennia sotsialnoi spriamovanosti yikh diialnosti [Agro-holdings in Ukraine and social orientation focus of their activity]. *Ekonomika APK*, 7, pp. 5-21 [In Ukrainian].
6. Marynchenko, O.O. (2010). Ekonomichni aspekty funktsionuvannya ahrokholdynhiv v Ukraini [Economic aspects of agro-holdings' functioning in Ukraine]. *Oblik i finansy APK*, 3, pp. 139-143 [In Ukrainian].
7. Martyn, A. (2010). Zakhyst ekonomichnoi konkurentsii u silskohospodarskomu zemlekorystuvanni: perevahy i nedoliky ahrokholdynhiv [Protecting economic competition in agricultural land use: advantages and disadvantages of agro-holdings]. *Zemleporiadnyi visnyk*, 8, pp. 6-32 [In Ukrainian].
8. Mohylnyi, O.M. & Khodakivska, O.V. (2017). Vplyv ahrokholdynhiv na rozvytok aharneho sektora krainy [Impact of agricultural holdings on the development of the agricultural sector of the country]. *Ekonomika ta derzhava*, 6, pp. 4-9 [In Ukrainian].

13. Jeffery T. J. Lamont Horizontal and Vertical Integration in Agricultural Marketing Systems. *Journal of International Food & Agribusiness Marketing*. 1993. Vol. 4, Iss. 2. P. 41-65.

14. Rehber R. Vertical Coordination in the Agro-Food Industry and Contract Farming: A Comparative Study of Turkey and the USA. *Food Marketing Policy Center*. 2000. Research Report № 52.

9. Nechytailo, V. (2011). Zaprovdzhennia rynkovoho obihu zemli v suchasni Ukraini: ryzyk stanovlennia zemelnoi monopolii ahrokhodyniv [Introduction of land market circulation in modern Ukraine: the risk of formation a land monopoly of agricultural holdings]. *Problemy krain Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy: zb. nauk. pr.*, 2, pp. 171-179 [In Ukrainian].

10. Dorsey, S. & Boland, M. (2009). The impact of integration strategies on food business firm value. *Journal of Agricultural and Applied Economics*, 41 (3), pp. 585-598 [In English].

11. Hendrickson, M.K., James, H.S., & Heffernan, W. (2018). Vertical integration and concentration in US agriculture. P. Thompson & D. Kaplan, (Eds.). *Encyclopedia of Food and Agricultural Ethics*. (pp. 1-10). Springer, Dordrecht [In English].

12. Hobbs, J.E. (2000). Closer vertical coordination in agri-food supply chain: a conceptual framework and some preliminary evidence. *Supply Chain Management*, 5 (3), pp. 131-142 [In English].

13. Lamont, Jeffery T.J. (1993). Horizontal and vertical integration in agricultural marketing systems. *Journal of International Food & Agribusiness Marketing*, Vol. 4, Issue 2, pp. 41-65 [In English].

14. Rehber, R. (2000). Vertical coordination in the agro-food industry and contract farming: a comparative study of Turkey and the USA. *Food Marketing Policy Center, Research Report No. 52*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/23516762_Vertical_coordination_in_the_agro-food_industry_and_contract_farming_A_comparative_study_of_Turkey_and_the_USA [In English].

Zinchuk T.O., Nykoliuk O.M., Pyvovar P.V. Features of functioning of vertically integrated business structures of holding type in the agrarian sector

The purpose of the article is to test the scientific hypothesis that vertically integrated agrarian business structures operate in Zhytomyr region and identify features of their participants' activities.

Research methods. Achieving this goal was carried out in several stages, which include the following: 1) study of features of agricultural production in Zhytomyr region as an element of the domestic agricultural system (economic and statistical methods, comparison method); 2) theoretical justification and empirical confirmation of functioning of vertically integrated structures in the region (abstract logical method); 3) determination of features of agricultural enterprises functioning as a part of vertically integrated holding-type structures (economic-statistical method, comparison method).

Results results. Features of agriculture in Zhytomyr region were identified and those that are evidence for functioning of agricultural holding structures in the region were highlighted. It has been proved that the majority of indicators of production efficiency in agricultural enterprises conducting their business as a part of holding-type agrarian associations are higher than those of other producers. Priority areas of specialisation of participants in vertically integrated structures were identified, and comparative analysis of efficiency of their production with efficiency of other agricultural producers was carried out.

Elements of scientific novelty. The authors determined types of agricultural activity and evaluated production efficiency of agricultural enterprises in Zhytomyr region, which belong to vertically integrated structures of the holding type.

Practical significance. The results obtained are basis for forecasting directions and rates for development of agro-holding associations in the territory of Ukraine and modelling their effects on activities of other agricultural enterprises, rural development and national economy. *Tabl.: 7. Refs.: 14.*

Keywords: vertically integrated structure of holding type; agro-holding; agricultural enterprise; agrarian business structure; agrarian sector.

Zinchuk Tetyana Oleksiyivna - doctor of economic sciences, professor, head of the department of international economic relations and European integration, Zhytomyr National Agroecological University (7, Staryi bld., Zhytomyr)
E-mail: zintshuk@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5143-2394>

Nykoliuk Olha Mykolaivna - doctor of economic sciences, associate professor (docent), deputy head of the study and research centre of informational technologies, Zhytomyr National Agroecological University (7, Staryi bld., Zhytomyr)
E-mail: nikolyukolya@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1705-3606>

Pyvovar Petro Viktorovych - candidate of economic sciences, associate professor (docent) of the department of international economic relations and European integration, Zhytomyr National Agroecological University (7, Staryi bld., Zhytomyr)

E-mail: symon-pyvovar@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-7668-2552>

Зинчук Т.А., Николіук О.Н., Пывовар П.В. Особенности функционирования вертикально интегрированных бизнес-структур холдингового типа в аграрном секторе

Цель статьи - проверить научную гипотезу о функционировании на территории Житомирской области вертикально интегрированных аграрных бизнес-структур и идентифицировать особенности деятельности их участников.

Методика исследования. Достижение поставленной цели осуществлялось в несколько этапов: 1) исследование особенностей сельскохозяйственного производства Житомирщины как элемента отечественной системы сельского хозяйства (экономико-статистические методы, метод сравнения); 2) теоретическое обоснование и эмпирическое подтверждение функционирования вертикально интегрированных структур на территории области (абстрактно-логический

метод); 3) определение особенностей деятельности сельскохозяйственных предприятий, функционирующих в составе вертикально интегрированных структур холдингового типа (экономико-статистический метод, метод сравнения).

Результаты исследования. Определены особенности сельского хозяйства Житомирской области и выделены те из них, которые служат свидетельством функционирования агрохолдинговых структур в регионе. Обосновано, что большинство показателей эффективности хозяйственной деятельности в сельскохозяйственных предприятиях, входящих в состав аграрных объединений холдингового типа, выше, чем у других производителей. Идентифицированы приоритетные направления специализации участников вертикально интегрированных структур, проведен сравнительный анализ эффективности их производства с эффективностью деятельности других сельскохозяйственных производителей.

Элементы научной новизны. Определены направления сельскохозяйственной деятельности и оценена эффективность производства сельскохозяйственных предприятий Житомирской области, входящих в состав вертикально интегрированных структур холдингового типа.

Практическая значимость. Полученные результаты выступают базой для прогнозирования направлений и темпов развития агрохолдинговых объединений на территории Украины и моделирования их влияния на деятельность других сельскохозяйственных предприятий, на развитие сельских территорий и на национальную экономику в целом. Табл.: 7. Библиогр.: 14.

Ключевые слова: вертикально интегрированная структура холдингового типа; агрохолдинг; сельскохозяйственное предприятие; аграрная бизнес-структура; аграрный сектор.

Зинчук Татьяна Алексеевна - доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой международных экономических отношений и европейской интеграции, Житомирский национальный агроэкологический университет (г. Житомир, Старый бульвар, 7)

E-mail: zintshuk@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5143-2394>

Николук Ольга Николаевна - доктор экономических наук, доцент, заместитель руководителя учебно-научного центра информационных технологий, Житомирский национальный агроэкологический университет (г. Житомир, Старый бульвар, 7)

E-mail: nikolyukolya@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1705-3606>

Пывовар Пётр Викторович - кандидат экономических наук, доцент кафедры международных экономических отношений и европейской интеграции, Житомирский национальный агроэкологический университет (г. Житомир, Старый бульвар, 7)

E-mail: symon-pyvovar@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-7668-2552>

Стаття надійшла до редакції 16.08.2019 р.

Фахове рецензування: 02.09.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Зінчук Т. О., Николук О. М., Пывовар П. В. Особливості функціонування вертикально інтегрованих бізнес-структур холдингового типу в аграрному секторі. *Економіка АПК*. 2019. № 9. С. 19 – 30.

*